

Autor: Alex Kurtagić

Přesně před 47 lety zemřel Theodor Adorno, německý filozof, sociolog, kulturní kritik, muzikolog a významný představitel Frankfurtské školy. Proslavil se kritikou moderní společnosti, fašismu, antisemitismu a kulturního průmyslu, a i po 66 letech ho levicovní akademici na západních univerzitách stále berou vážně. Jeho dílo výrazně ovlivnilo rozvoj Nové levice.

Theodor Ludwig Wiesengrund — také Theodor Ludwig Adorno-Wiesengrund, Theodor Ludwig Adorno-Wellington a Theodor Wiesengrund Adorno — se narodil 11. září 1903 v rodině zpěvačky a obchodníka s vínem. Jeho matka byla Korsičanka katolického vyznání, jeho otec pak asimilovaný židovský konvertita k protestantismu. Theodor – prý zázračné dítě – už ve 12 letech rád hrál na klavír Beethovenova díla. Vynikal ve škole, kterou zakončil jako nejlepší v ročníku. Brzy však bohužel sešel na scesti a ještě než získal diplom, otrávil jeho mysl svými marxistickými teoriemi György Lukács a Ernst Bloch.

Theodor Adorno

Adorno pociťoval reflexivní nenávisť k německému nacionalismu a s hořkostí pozoroval ochotu německé inteligence – včetně lidí jako Max Weber, Max Scheler, Georg Simmel a **Siegfried Kracauer** – vyslovit podporu Velké válce. Toto rozčarování s ním sdíleli i židovští intelektuálové, pozdější Adornovi kolegové: Walter Benjamin, **Max Horkheimer** a Ernst Bloch.

Skrze otcovo spojení s rodinou Karplusových, kteří v Berlíně vlastnili továrnu, se Adorno setkal se svou budoucí manželkou Margaret, které se říkalo Gretel. Zprostředkovala mu styky s lidmi ze svých intelektuálních kruhů, kam patřili třeba Benjamin, Bloch, Brecht nebo **Herbert Marcuse**. Trvalo však dalších 14 let, než z ní udělal počestnou ženu.

V souladu s jeho intelektuálními sklony se Adornův hudební vkus jasně klonil ke klasické avantgardě: chodil na Schönbergova, Schrekerova, Stravinského, Bartókova, Busoniho, Deliusova a Hindemithova vystoupení a ještě ve škole se rozhodl studovat kompozici na Hochově konzervatoři, kde dostával soukromé lekce od Bernharda Seklese a Eduarda Junga.

Tehdy už se spřátelil s Kracauerem a společně četli Kantovu *Kritiku čistého rozumu*; tato zkušenost na Adorna silně zapůsobila. Když Adorno začal svá vysokoškolská studia na Univerzitě Johanna Wolfganga Goetha, pustil se spolu se svým druhem do Hegela a Kierkegaarda. V tomto období začal Adorno pro odborné časopisy psát a vydávat recenze koncertů i vlastní skladby. Jako náročný člověk si stěžoval na nedostatky hudební moderny a podporoval avantgardu. Vymezoval se především proti Stravinského *Příběhu vojáka*, který označil za „mizerný bohémský žertík.“ Naopak Schönberg se stal jeho idolem a zhruba v době získání doktorátu (na téma díla Edmunda Husserla) v létě 1924 po vystoupení naléhavě žádal o audienci u Schönbergova žáka a spolupracovníka **Albana Berga**. V té době už poznal ke

komunismu otevřeně se hlásícího Maxe Horkheimera, který ho následně představil dalšímu komunistovi **Friedrichu Pollockovi**.

Po své rozmluvě s Bergem se Adorno rychle vetřel do kruhu **Druhé vídeňské školy**. Po příchodu do Vídně bral lekce atonální hudby se svým novým přítelem, a udělal si i přátele další, včetně někdejšího komisaře Maďarské sovětské republiky György Lukácse, který rozvíjel myšlenky leninismu a pohyboval se v kruzích nejkrajnější levice.

Poté Adorno nějakou dobu cestoval, než se vrátil do Frankfurtu pracovat na své habilitaci. V roce 1927 ji předložil svému vedoucímu Corneliusovi, který ji ale označil za plagiát své vlastní práce a poslal ho pryč. Kromě kopírování Corneliusa mluvil Adorno mj. o Freudových pseudovědeckých teoriích jako o „pronikavé zbrani“ proti zbožšťování organické přírody. Asi odhadnete, kam to směřuje.

Nezastařený Adorno se vrhnul na hudbu. Jedna z jeho skladeb byla nastudována v Berlíně, aktivně se také podílel na činnosti redakčního výboru *Musikblätter des Anbruch* a rozhodl se této publikace využít jako beranidla při útoku proti Pfitznerovi a Straussovi. Byl tak vášnivým stoupencem radikálního modernismu, že i Hindemith, Stravinskij a celá dvanáctitónová technika (**dodekafonie**) se mu jevili jako přehnaně krotcí – hudbu bylo třeba kompletně vyvrátit.

Adorno ovšem znovu změnil své směřování a rozhodl se učinit prioritou své studium filozofie. Brzy začal pracovat na nové „odpadlické“ habilitaci mimo akademické struktury. Jeho přátelé profesor **Paul Tillich**, Max Horkheimer a Walter Benjamin však psance podpořili a díky jejich přímluvám udělila v roce 1931 Frankfurtská univerzita Adornovi *venia legendi*.

V té době už se Horkheimer ujal vedení **Institutu pro sociální výzkum**, kde se sešla celá řada podivných individuí včetně **Lea Löwenthala**, Ericha Fromma a Herberta Marcuse – takzvaná „Frankfurtská škola.“ Adorno sem velice rychle zapadl, a přestože dosud nebyl oficiálně členem, přijal pozvání přednášet. Protože však i ve svém nejlepším rozpoložení projevoval obtížně snesitelné osobnostní rysy, zděsil obecenstvo přímým popřením Horkheimerem o rok dříve navrženého programu. Přesto se mu povedlo dosáhnout publikace několika svých esejí v časopise skupiny, v nichž hřímal proti současné hudbě a hanobil jazz. Jeho práce byla prodchnuta marxistickou terminologií a po nějaké době Adorno zcela odhodil zástěrku neutrální sociologie a rozhodl se pro nepokrytě ideologický přístup.

Zanedlouho se ale dostali k moci nacionální socialisté a Horkheimerova marxistická a z většiny Židy vedená skupina budila krajní podezření. Kanceláře Institutu prohledala policie a obrácen naruby byl i Adornův dům. Odebrali mu právo vyučovat a obratem zamítli jeho přihlášku do Říšské literární komory. Podle názoru vlády se Židé stali kvůli svému častému zapojení do podvrtných aktivit, včetně komunismu a dalších radikálních hnutí, pro Německo hrozbou. Adornovi se tak uzavřela cesta, a proto zvolil exil.

V Británii mu nedovolili přenést si z kontinentu svou vídeňskou habilitaci, a tak mu Rada akademické pomoci (**Academic Assistance Council**) pomohla zaregistrovat se jako dospělému

studentu na Merton College. Jeho vztahy s Horkheimerem, který se usadil v New Yorku, se staly napjatými a odborný časopis Institutu odmítl několik jeho esejí, včetně jedné, nad níž strávil léta. Nakonec se rozhodl okopírovat nápad Horkheimera, který vydal knihu aforismů, a sepsal svou vlastní. Později vyšla jako *Minima Moralia* a můžete si ji zadarmo přečíst online [zde](#).

Po čtyřech letech v Británii Horkheimer pro Adorna vymánil místo v **Radio Research Project** na Princetonské univerzitě pod vedením **Paula Lazarsfelda**. Adorno se chopil příležitosti a odcestoval do New Jersey. Lazarsfeld však byl vystudovaný matematik, který usiloval o další prostředky na svůj projekt. K tomu však potřeboval měřitelné výsledky s praktickým komerčním využitím. Kvantitativním výzkumem však Adorno pohrdal a své studie o sociologii rozhlasové hudby chtěl vést svým vlastním způsobem s využitím subjektivních metod a teorií. Po dvou letech v čele hudebního oddělení a práce na studiích a esejích Lazarsfeld ani neuznal za vhodné zmínit Adornovu činnost ve své nové žádosti o státní příspěvek (první byla zamítnuta). Lazarsfeld z Adornova stylu psaní úpěl a stěžoval si na jeho „nekázeň při... prezentaci.“ Proto Horkheimer našel pro Adorna trvalé místo v Institutu.

Adorno následoval Horkheimera do Kalifornie, kde se připojili k dalším emigrantům. Zde se pustili do společné práce na revizionistických dějinách osvícenství a po šesti letech toto úsilí přineslo plody v podobě knihy *Dialektika osvícenství*. Jde o temné a pesimistické marxovské přemítání, dále ztížené freudovskou psychoanalýzou a zbytečně ubíjejícím stylem. Hlavní tezí autorů je názor, že osvícenství jednoduše vytvořilo nové systémy nadvlády.

Tehdy už se Adorno i Horkheimer nějaký čas zabývali autoritářstvím, fašismem a antisemitismem a oba dva o těchto tématech psali. Adornův spisek *Wagner, Nietzsche, and Hitler* z roku 1947 byl první salvou.

S podporou **Public Opinion Group Nevitta Sandforda** a Amerického židovského výboru byl Adorno pověřen vedením výzkumu tak zvané „autoritářské osobnosti,“ který roku 1950 završil vydáním stejnojmenné knihy. Jak si asi dovedete představit, šlo o zaujatou, metodologicky vadnou a pseudovědeckou studii (pro začátek se opírala o freudovskou psychoanalýzu [1]); její předem stanovené závěry pak byly strojené a kontraintuitivní. Kevin MacDonald ukazuje, jak autoři pracovali s hierarchickou harmonií a tradičním rodinným životem coby fašistickými prvky, zatímco s všemožnými dysfunkcemi jako zdravými projevy. Přesto byla kniha široce propagována do té míry, že ji dodnes najdeme v univerzitních knihovnách a sylabech – jako by se snad jednalo o seriózní vědecké dílo.

MacDonald Adornovu práci, stejně jako další spisky Institutu o antisemitismu, kritizuje coby tendenční a jednostrannou, jelikož se odmítá zabývat konflikty zájmů mezi etniky jako příčinou mezietnického nepřátelství; k antisemitismu pak přistupuje zjednodušujícím způsobem jako k formě šílenství či mentální poruchy. Podle Kevina MacDonalda jsou však jeho příčiny podstatně mnohotvárnější.

Adornovi se sice zalíbilo americké rovnostářství a otevřenost, tamější kulturu však nenáviděl, a tak se roku 1949 ochotně vrátil do Německa – ne však předtím, než stihl vytvořit několik

atonálních skladeb. Jelikož je život krátký, postačí říci, že Adornova hudba jednoduše kopírovala Schönberga a hrála se zřídka či vůbec. Kéž by tak Adorno u hudby zůstal!

Jestliže byla *Autoritářská osobnost* toxická, do plných obrátek intelektuální likvidace své rodné země se Adorno dostal teprve po získání profesury na Frankfurtské univerzitě a vedení navráťivšího se Institutu. Jeho oddaná žena, vystudovaná chemička pronikavého intelektu, která před válkou řídila společnost a vlastně svému muži do intelektuálních kruhů otevřela dveře, se stala jeho sekretářkou.

I přes horečnou (a vražednou) americkou denacifikaci a zavádění liberalismu amerického stylu [2] viděl Adorno v Německu nacismus na každém kroku a tvrdil, že i dvacet let po konci války a smrti či popravě všech předních nacistů přežívá skrytý pod povrchem, odkud může v každém okamžiku znovu vytrysknout. Proto se od 50. let pustil do systematické likvidace tradiční německé kultury prostřednictvím sociologie a filozofie. Německou mysl bylo třeba zcela rozložit a znovu složit: „osvobozenou“ a vykořeněnou od minulosti, v souladu s freudovsko-marxistickými principy kritické teorie. Vydal s tímto záměrem dvě významné eseje: *The Meaning of Working through the Past* (1959) a *Education after Auschwitz* (1966). Adorno sklidil za své tvrzení, že po Osvětimi už nemůže být poezie, ostrou kritiku; podle svých odpůrců Osvětim využíval k ospravedlnění své „absolutní negativity“.

V 50. letech sepsal také četné nerudné eseje napadající masovou kulturu, které v 60. letech dostaly podobu komplexnějších prací. V nich přináší několik pravdivých – i když banálních – postřehů o tom, jak kapitalismus využívá průmyslově produkováné masové kultury k pacifikaci, ohlupování a ovládnutí obyvatelstva. Někteří moderní teoretici tuto analýzu označují za přehnaně zjednodušující a nevěnují jí příliš pozornosti. Mimoto americký průmyslový magnát Henry Ford přinesl podobné poznatky už o skoro 30 let dříve, takže stěží mohlo jít o něco objevného; Adornova práce byla jednoduše komplikovanějším rozpracováním freudovsko-marxovského idiomu. [3]

Adorno se v tomto období stal také veřejně známým intelektuálem a psal komentáře do novin, rozdával názory v rádiu a kázal v panelových diskusích. V roce 1958 se také ujmul samostatného vedení Institutu, jehož spolu-ředitelem už nějaký čas byl. Udržoval kontakty se Suhrkamp Verlag, nakladatelstvím Hermanna Hesseho, a nejenže využíval svého jména, aby zajistil vydání prací svých kamarádíčků, ale tento marnivý Frankfurťan – jehož styl už tak připadal Němcům nabubřelý a nesmírně rozvláčný – je také přesvědčil vydat některá vlastní díla. [4] Kromě vlivu na Novou levici položila jeho práce také základy politické korektnosti v Německu i jinde.

Tak frenetická činnost však nemohla nezanechat následky a do konce 60. let si Adornovy útoky na „autoritářství“ přišly vybrat na svém původci daň. Případné idylické představy o podzimu svého života, stráveném jako buržoazní akademik, mírumilovně jako teoretik podvracející kulturu z bezpečí své pracovny nebo učebny, divoce rozbily studentské nepokoje rozdmýchané marxistickými teoriemi a protiautoritářským zápalem. Studenti jeho přednášky přerušovali a jednou – při přednášce o dialektice objektu a subjektu – jej u pultíku obklopily tři polonahé studentky a zasypaly mu temeno okvětními lístky. Na tabuli za ním ho pak obvinily

z napomáhání kapitalismu. Zcela zbaven veškeré autority uprchnul ze sálu a následně musel zrušit všechny své semináře s výjimkou jediného. Leckdo by to označil za spravedlivou odplatu.

Do léta 1969 tyto vylomeniny olýsalého muže vyčerpaly natolik, že odešel na odpočinek do horského a lyžařského letoviska Zermatt ve švýcarských Alpách. Místo uzdravení zde ale našel smrt v podobě srdečního infarktu. Muž, který svou kariérou učinil ničení, zemřel v den výročí výbuchu atomové bomby nad Hirošimou.

Poznámky:

[1] Srov. Kevin MacDonald, „Freud’s Follies“, *Skeptic*, 4(3), 94–99. Přetištěno v *The Sceptic Encyclopedia of Pseudoscience*, Michael Shermer (Ed.). ABC-CLIO, 2002.

[2] Srov. Savitri Devi, *Gold in the Furnace: Reflections on Post-War Germany* (Atlanta, GA: Savitri Devi Archive, 2008).

[3] Adorno i Ford oba kritizovali nízkou kvalitu masově produkované kultury a oba ji považovali za metodu vládnoucích elit k utváření postojů veřejnosti. Fordovy spisky však byly dosti neumělé a moralistické, strašákem pro něj nebyl kapitalismus jako takový, ale židovští kapitalisté. Viz „Jewish Supremacy in Motion Picture World“ *The International Jew* vol 2 (Dearborn, MI: Dearborn Publishing Co., 1921), a „Jewish Jazz Becomes Our National Music“, *The International Jew* vol 3 (Dearborn, MI: Dearborn Publishing Co., 1921).

[4] Konkrétně: *Berlin Childhood around 1900* Waltera Benjamina; spisy Siegfrieda Kracauera a jeho vlastní *Minima Moralia* (1951).

Článek Alexe Kurtagiće *Forgetting Theodor Adorno* vyšel původně na stránkách vydavatelství Wermod&Wermod.